

MAŁGORZATA SŁOWIK¹

Akademia Pomorska w Słupsku

ORCID ID: 0000-0002-8990-9469

PRAWA KOBIET NIEKONSEKROWANYCH W KOŚCIELE KATOLICKIM OD XX WIEKU – ICH GENEZA I ZNACZENIE Z PERSPEKTYWY PEDAGOGIKI SPOŁECZNEJ

THE RIGHTS OF UNCONSECRATED WOMEN IN THE CATHOLIC CHURCH
FROM THE 20TH CENTURY ONWARDS – THEIR GENESIS AND IMPORTANCE
FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL PEDAGOGY

Abstract

This article presents genesis of unconsecrated women's rights in the Catholic Church from XX century and shows their importance from the perspective of social pedagogy. Women's rights in Catholic Church can be analysed from the perspective of such pedagogic concepts as: educational environment, social identification, empowerment, social forces.

Keywords: rights of women at the Roman Catholic Church, Christian feminism, Catholic social pedagogy

Abstrakt

Artykuł prezentuje genezę praw kobiet niekonsekrowanych w Kościele katolickim od XX wieku oraz pokazuje ich znaczenie z perspektywy pedagogiki społecznej. Ukazano potencjał ustanowienia tych praw, odnosząc je do kilku funkcjonujących w pedagogice społecznej pojęć: środowiska wychowawczego, identyfikacji społecznej, empowermentu, sił społecznych.

Słowa kluczowe: prawa kobiet w Kościele katolickim, feminizm chrześcijański, katolicka pedagogika społeczna

WPROWADZENIE

Decyzją Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej rok 2018 ogłoszono Rokiem Praw Kobiet, co wiąże się z obchodzonym w tym roku stuleciem nadania praw wyborczych polskim kobietom. Sto lat temu kobiety zyskały nie tylko prawa wyborcze,

¹ Dr Małgorzata Słowik, Akademia Pomorska w Słupsku, pedagog pracy socjalnej, teolog; zainteresowania naukowe: praca socjalna z rodziną, poradnictwo rodzinne w pomocy społecznej, poradnictwo rodzinne w Kościele katolickim, pedagogika chrześcijańska, malgorzataslowik@apsl.edu.pl.

ale i prawa wstępu na uczelnie wyższe oraz niektóre prawa cywilne. W wyższych warstwach społecznych, a przez to również w polityce, żywo mówiono o tzw. kwestii kobiecej. Podejście równościowe, egalitarne wobec kobiet było wówczas nowym, kontrowersyjnym i jednocześnie dynamicznie rozwijającym się zjawiskiem. Przejawiało się w życiu publicznym, poza Kościołem katolickim, ponieważ ten jeszcze do początków XX wieku miał do tak rozumianej kwestii kobiecej wyraźnie negatywne nastawienie. Refleksja nad zaznaczonymi powyżej przemianami dała początek pytaniom o reakcję Kościoła katolickiego na te polskie i przede wszystkim ogólnoeuropejskie ruchy emancypacyjne. Będąc początkowo sceptycznie nastawionym do postępującej emancypacji kobiet i nadawania im kolejnych praw w świecie, Kościół katolicki zaczął stopniowo zmieniać swoje stanowisko.

Wiązało się to z jego głębszymi przemianami, które doprowadziły do włączania świeckich (zarówno mężczyzn, jak i kobiet) w wewnętrzne życie Kościoła (sprawowanie liturgii, zarządzanie majątkiem, studiowanie teologii). Między epoką chrześcijańskiej starożytności (nacechowaną wyraźną aktywnością wiernych świeckich) a wiekiem XX (nacechowanym powrotem do źródeł chrześcijaństwa) wierni świeccy obu płci traktowani byli w Kościele bardziej jako przedmiot działania duchowieństwa, a nie jako jego pełnoprawny podmiot. W XX wieku ta sytuacja zaczęła się zmieniać.

Z uwagi na kontekst powstania tego artykułu (stulecie nadania praw wyborczych polskim kobietom), w tej pracy skoncentrowano się na sytuacji prawnej wyłącznie kobiet. Zmieniała się ona w nieco innym tempie niż sytuacja prawna mężczyzn² i niosła za sobą określone konsekwencje, ukazane tu z perspektywy pedagogiki społecznej.

Celem tego artykułu jest odkrycie i wyjaśnienie, jak i kiedy Kościół zaczął przyznawać kobietom nowe prawa oraz jakie jest ich znaczenie z perspektywy pedagogiki społecznej. Analizowana będzie więc sytuacja prawna katoliczek niekonsekwowanych, ponieważ sytuacja prawna kobiet konsekwowanych ma swoją odrębną historię i specyfikę (która zresztą również się zmieniała w ostatnim stuleciu). W dalszej części pracy zrezygnowano jednak z dookreślenia „niekonsekwowane” i używa się tylko wyrazu „kobiety”.

W polskiej bibliografii nauk teologicznych i społecznych sytuacja prawna katoliczek jest rzadko analizowana i upowszechniana. Wiele publikacji poświęcono prawom wszystkich wiernych świeckich w Kościele, natomiast niewiele uwagi

² Część opisywanych w tym artykule praw kobiet ustanowiono w jednakowym czasie, co prawa niekonsekwowanych mężczyzn (na przykład prawo do studiowania i nauczania teologii, katechezy), część natomiast została ustanowiona później. Wiele praw kobiet niekonsekwowanych do udziału w sprawowaniu liturgii zostało wprowadzonych w latach 70., 80. XX wieku, czyli kilka dekad po Soborze Watykańskim II (na przykład: prawo do przewodniczenia modlitwom liturgicznym, głoszenia homilii poza Mszą świętą, pełnienia posługi lektora w trakcie Mszy świętej, posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, asystowania przy zawieraniu sakramentu małżeństwa, przewodniczenia nabożeństwu żałobnym, udzielania niektórych sakramentaliów oraz do pełnienia posługi ministrantki – patrz podrozdział 2.1.1).

poświęcono sytuacji prawnej samych kobiet, która zarówno w swojej genezie jak i istocie różni się od sytuacji prawnej niekonsekrowanych mężczyzn.

Wśród polskich publikacji naukowych poświęconych wyłącznie lub w dużej mierze zagadnieniu praw kobiet niekonsekrowanych w Kościele znajdują się: artykuł ks. Mariana Stasiaka (Stasiak 1987), artykuł Jadwigi Chołodniuk (Chołodniuk 2008), praca Małgorzaty Chrzastowskiej (Chrzastowska 2014). Do sytuacji prawnej kobiet świeckich w wielu miejscach odnoszą się autorzy wybranych artykułów w pracy pod redakcją Elżbiety Adamiak i wspomnianej już Małgorzaty Chrzastowskiej (*Godzina kobiet?* 2014).

W temacie niniejszego artykułu proponuje się spojrzenie na prawa kobiet niekonsekrowanych w Kościele z perspektywy pedagogiki społecznej, co stanowi novum zarówno w polskiej myśli teologicznej (gdzie do tej pory nie było pedagogiczno-społecznej refleksji nad znaczeniem praw kobiet niekonsekrowanych w Kościele), jak i w katolickiej myśli pedagogicznej (gdzie brakuje pedagogicznych komentarzy czy analiz na temat sytuacji prawnej katoliczek niekonsekrowanych w Kościele). Za kobiety niekonsekrowane uznaje się katoliczki, które nie są członkiniami stanu zakonnego w Kościele katolickim (Katechizm Kościoła Katolickiego 1994, 897). Analizie poddano te prawa kobiet, które Kościół katolicki zaczął akceptować i promować w ubiegłym wieku aż do teraz (między innymi prawo do zaangażowania w życie społeczne, prawo do wyższej edukacji teologicznej, prawo do zaangażowania w życie Kościoła). Zakłada się, że te prawa mają konkretne znaczenie, niosą w sobie potencjał, zarówno dla rozwoju tożsamości i aktywności kobiet we współczesnym Kościele, jak i dla całej społeczności Kościoła i społeczności pozakościelnej. Tym samym można spojrzeć na nie z perspektywy pedagogiki społecznej, która bada wpływy różnych środowisk na wychowanie (takim środowiskiem wychowawczym jest niewątpliwie Kościół).

Jakie jest znaczenie praw kobiet wprowadzanych w Kościele katolickim od XX wieku z perspektywy pedagogiki społecznej? Tak postawione pytanie wyraża główny problem niniejszej pracy. Problemy szczegółowe wyrażają zaś pytania: jakie rodzaje praw kobiet wprowadził Kościół katolicki od XX wieku?; jakie jest ich pochodzenie, kiedy zostały uznane, czego dotyczą te prawa?; co te prawa wnoszą, jakie jest ich znaczenie (dla samych kobiet, dla całej społeczności Kościoła i społeczności pozakościelnej) z perspektywy pedagogiki społecznej?

Metodą zastosowaną w artykule jest hermeneutyka teologiczna i pedagogiczna. Analizie poddano dokumenty Kościoła katolickiego i współczesne teksty teologiczne wprowadzające w tematykę praw kobiet w Kościele katolickim od XX wieku oraz teksty z zakresu pedagogiki społecznej wyjaśniające pojęcia: środowisko wychowawcze, identyfikacja społeczna, empowerment, siły społeczne.

1. PRAWA KOBIEĆ NIEKONSEKROWANYCH DOTYCZĄCE ŻYCIA SPOŁECZNEGO

1.1. Geneza

Początek XX wieku to czas, gdy kobiety coraz pełniej uczestniczyły w życiu społecznym. Kościół katolicki początkowo wyraźnie się temu sprzeciwiał. Jeszcze w 1930 roku w encyklice *Casti Connubii* papież Pius XI emancypację kobiet określał jako „zbrodnię przewrotną”, jako „fałszywe wyzwolenie i nienaturalne zrównanie z mężem”, które jest „zgubą niewiasty” (Pius XI 1930, 43). Nowe spojrzenie na emancypację kobiet prezentował natomiast kolejny papież Pius XII. Obserwując dążenia kobiet do uzyskania równouprawnienia względem mężczyzn, nie próbował z nimi walczyć, ani ich ignorować, ale zaczął zachęcać kobiety do mądrego, aktywnego uczestnictwa w rozwoju własnym i do wpływu na otaczające je środowiska. Podczas zjazdu Międzynarodowego Związku Katolickich Lig Kobietych w 1947 roku powiedział do kobiet: „Waszym zadaniem jest, ogólnie mówiąc, praca na rzecz uczynienia kobiety bardziej świadomej swoich świętych praw, obowiązków i siły na drodze kształtowania opinii publicznej, przez jej codzienne kontakty, a także wywieranie wpływu na prawodawstwo i rządy poprzez właściwe wykorzystanie jej prerogatyw jako obywatela” (Petry-Mroczkowska 2005, 22-23). Następca Piusa XII, papież Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* wydanej w 1963 roku pisał: „Ponadto udział kobiet w życiu publicznym jest już faktem dokonany i oczywistym (...) kobiety są z każdym dniem bardziej świadome swej godności ludzkiej, nie zgadzają się na traktowanie ich jako istot bezdusznych czy też jakichś narzędzi, lecz domagają się praw i obowiązków godnych ich ludzkiej osobowości, tak w życiu domowym, jak i publicznym” (Jan XXIII 1963, 41). Widać, że i Jan XXIII akceptował potrzebę równouprawnienia kobiet i mężczyzn.

Te pozytywne papieskie wypowiedzi zyskały swoje umocnienie w postanowieniach Soboru Watykańskiego II. W *Konstytucji duszpasterskiej „Gaudium et spes”* z 1965 roku ojcowie soborowi wyrazili świadomość następujących przemian społeczno-politycznych (Sobór Watykański II 1965b, 9) i w krytyczny sposób wypowiedzieli się na temat różnych form dyskryminacji, między innymi ze względu na płeć: „gdy kobiecie odmawia się prawa wolnego wyboru małżonka czy stanu albo dostępu do równego z mężczyzną wychowania i wykształcenia”. To, zdaniem ojców soborowych, „sprzeciwia się (...) zamysłowi Bożemu” (Sobór Watykański II 1965b, 29). W *Orędziu do kobiet* z 1965 roku papież Paweł VI zwrócił się do kobiet między innymi słowami: „nadeszła godzina, w której powołanie kobiety osiąga pełnię, godzina, w której kobieta zdobywa w społeczeństwie wpływy, znaczenie, władzę, jakiej nigdy dotąd nie osiągnęła”, „kobiety przeniknięte duchem Ewangelii mogą bardzo wiele uczynić, aby nie doszło do upadku ludzkości” (Paweł VI 1965, 1-4). Uznane przez Kościół prawo kobiet do zaangażowania w życie społeczne stało się w świetle takich wypowiedzi wręcz powinnością.

Papież Jan Paweł II kontynuował nauczanie swoich poprzedników odnośnie do miejsca (więc także praw) kobiet w świecie. W 1988 roku napisał *List aposto-*

ski „*Mulieris dignitatem*”. O godności i powołaniu kobiety, który był pierwszym tej rangi dokumentem papieskim w całości poświęconym tematyce współczesnych kobiet. Papież zaznaczył w nim potrzebę zagwarantowania faktycznej równości kobiet i mężczyzn, zarówno w życiu osobistym, jak i zawodowym. Przypominał, że to właśnie w chrześcijaństwie godność kobiety jest najsilniej podkreślana, przez co możliwe jest systematyczne zwiększanie udziału kobiet w życiu Kościoła i społeczeństwa (Jan Paweł II 1988b, 1). O potrzebie przewyższania wszelkich form dyskryminacji i potrzebie promocji społecznej i politycznej kobiet Jan Paweł II pisał jeszcze w encyklice *Evangelium vitae* z 1995 roku, zachęcając kobiety do promowania tzw. „nowego feminizmu” (Jan Paweł II 1995a, 99), oraz w *Liście do kobiet* przygotowanym na IV Międzynarodową Konferencję ONZ na temat kobiet w Pekinie w 1995 roku (Jan Paweł II 1995b, 2). W trakcie pontyfikatu Jana Pawła II prawo wszystkich wiernych świeckich (więc również kobiet) do czynnego udziału w życiu publicznym zostało potwierdzone w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* z 1983 roku (*Kodeks Prawa Kanonicznego* 1983 – dalej KPK, 227).

Kolejny papież Benedykt XVI w przemówieniu z okazji dwudziestolecia wydania *Mulieris dignitatem* wskazywał, że: „Istnieją miejsca i kultury, gdzie kobieta jest dyskryminowana bądź niedoceniana tylko dlatego, że jest kobietą, gdzie broni się nierówności płci, sięgając nawet po argumenty religijne, i wywiera presję rodzinną, społeczną i kulturową, gdzie stosuje się przemoc w stosunku do kobiety (...) trzeba umożliwić współpracę w budowaniu społeczeństwa także kobiecie” (Benedykt XVI 2008). Papież Franciszek również wspiera społeczną aktywność kobiet i potępia wszelkie przejawy dyskryminacji (Compte Grau 2018, 3).

Ostatecznie można zauważyć, że w krajach Europy i Ameryki Północnej katolicki korzystają z przyznanego im przez dwudziestowieczny Kościół prawa do angażowania się w życie społeczne: oprócz aktywności zawodowej, biorą udział w wyborach, zakładają i/lub działają w partiach politycznych, związkach zawodowych, organizacjach pozarządowych. W bezpośredni lub pośredni sposób wpływają na ustawodawstwo. Kościół katolicki popiera tę aktywność, o ile jest ona zgodna z duchem Ewangelii (KPK 225, 227; Krukowski 2014, 46-48). Zaangażowanie w życie społeczne świeckich katolików ma bowiem iść w parze z byciem świadkiem Chrystusa w środowisku, w którym katolicy żyją i pracują (Sobór Watykański II 1965a, 2,3; Sobór Watykański II 1964, 31; KPK 225), zaś celem tego zaangażowania ma być wspólne dobro i urzeczywistnienie przesłania Ewangelii (Sobór Watykański II 1965a, 14).

1.2. Znaczenie praw kobiet dotyczących życia społecznego z perspektywy pedagogiki społecznej

Pedagogika społeczna interesuje się wpływem różnych środowisk na wychowanie. Jednym z jej kluczowych pojęć jest pojęcie środowiska wychowawczego. Oznacza ono takie środowisko społeczne, które oddziałuje wychowawczo. Wśród środowisk wychowawczych znajdują się: rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza, społeczność

lokalna, a także Kościoł. Środowiska te są ze sobą wzajemnie powiązane i wpływają na siebie nawzajem (Radlińska 1961, 30-33; Kamiński 1980, 45; Lalak i Pilch 1999, 297-298; Sroczyński 2017, 151-186). Kościół jako środowisko wychowawcze oddziałuje wychowawczo (Jusiak 2013, 101-109) i sam też podlega oddziaływaniom.

Omawiane w tym paragrafie nowe prawa kobiet w Kościele dotyczące życia społecznego są wynikiem oddziaływań, jakim Kościół podlegał w ostatnich kilku wiekach. Zaproszenie, a nawet zobowiązanie kobiet do angażowania się w życie społeczne jest dowodem znaczącej zmiany w stosunku Kościoła katolickiego do kobiet. Dzięki tej zmianie mogą zachodzić niżej wyróżnione oddziaływania o charakterze wychowawczym.

Po pierwsze katoliczki otrzymują potwierdzenie, że Kościół akceptuje i potrzebuje ich aktywności społecznej, bycia świadkami Chrystusa w środowisku, w którym żyją i pracują na co dzień (Sobór Watykański II 1965a, 2,3; Sobór Watykański II 1964, 31; KPK 225). Tym samym budzi się u nich świadomość odpowiedzialności moralnej wobec zmieniającej się rzeczywistości społecznej, w której ludzie coraz bardziej oddalają się od Boga. Po drugie zarówno mężczyźni, jak i kobiety otrzymują sygnał, że życie społeczne warto budować we współpracy (nie rywalizacji) ze sobą nawzajem, z uwzględnieniem i poszanowaniem różnic między ludźmi: „Równouprawnienie osób, które z tego będzie wynikać, nie zmierza jednak do stworzenia takiej społeczności, w której nie byłoby żadnych różnic, lecz ma na względzie osiągnięcie harmonii i jedności opartych na tym, że mężczyźni i kobiety będą wносить w nią sobie właściwe bogactwa oraz dynamizm” (Paweł VI 1975, 265). Tym samym kształtować się mogą postawy wzajemnej otwartości, dialogu i współpracy wśród świeckich kobiet i mężczyzn. Po trzecie zmienia się ekklezjalna świadomość księży, dzięki czemu mogą oni wspierać kobiety w ich aktywności publicznej. Po czwarte społeczność ludzi spoza Kościoła jest świadkiem zaangażowania wiernych świeckich (w tym kobiet) w życie społeczne. Mimo, że ludzie ci nie należą do Kościoła, mają możliwość obserwowania jego członków we wspólnym społecznym życiu (dlatego tak ważne jest, by to zaangażowanie szło w parze ze świadectwem żywej wiary).

2. PRAWA KOBIEC DOTYCZĄCE ŻYCIA W KOŚCIELE

W soborowym *Dekrecie o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”* z 1965 roku znajduje się ważna dla podejmowanego w niniejszym artykule tematu uwaga: „Ponieważ zaś w naszych czasach kobiety biorą coraz żywszy udział w całym życiu społeczeństwa, dlatego jest sprawą wielkiej wagi większe ich uczestnictwo także w różnych dziedzinach działalności apostolskiej Kościoła” (Sobór Watykański II 1965a, 9). Uwaga ta jest inspiracją do tego, by przedstawić prawa kobiet dotyczące ich aktywnego uczestnictwa w życiu Kościoła. Zaproponowano tu podział tych praw zgodny z soborowym nauczaniem Kościoła o udziale każdego ochrzczonego człowieka w potrójnym urzędzie Chrystusa – Kapłana, Proroka,

Króla: urządzie kapłańskim (związanym ze sprawowaniem liturgii), prorockim (związanym z nauczaniem) i królewskim (m.in. związanym ze sprawowaniem władzy) (Sobór Watykański II 1964, 10; Katechizm Kościoła Katolickiego 1994 – dalej KKK 1546-1547, 1591, 1592). Nauczanie to sięga korzeniami początków chrześcijaństwa, a swój renesans przeżywa od XX wieku.

2.1. Rodzaje i geneza praw kobiet dotyczących życia w Kościele

2.1.1. Prawo kobiet do udziału w sprawowaniu liturgii – urząd kapłański

Prawo do udziału wiernych świeckich (mężczyzn i kobiet) w sprawowaniu liturgii zostało uznane i wyrażone przez ojców Soboru Watykańskiego II w *Konstytucji o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”* z 1963 roku (Sobór Watykański II 1963, 28-29), zaś w *Konstytucji dogmatycznej o Kościele „Lumen gentium”* z 1964 roku wyjaśniono istotę kapłaństwa powszechnego, do którego powołany jest każdy ochrzczony, oraz urzędowego, właściwego tylko kapłanom – mężczyznom (Sobór Watykański II 1964, 10; KKK 1546, 1591, 1592).

W obszarze kapłaństwa powszechnego kobietom przysługują prawa, które nie są właściwe kapłanom, na przykład: śpiewania psalmów, śpiewu w zespole lub chórze, posługi kantorki lub dyrygentki chóru, posługi organistki, komentatorki, zbierania ofiar, posługi zakrystianki, mistrzyni ceremonii (Kongregacja ds. Kultu Bożego 2002, 101-107; Święta Kongregacja Kultu Bożego 1970, 7; Chrzęstowska 2014, 28-30) oraz prawa co do zasady właściwe kapłanom, a osobom świeckim przysługujące w szczególnych okolicznościach (na przykład niedyspozycja czy brak kapłana), na przykład prawo do: przewodniczenia modlitwom liturgicznym (KPK 230 §3; Kongregacja ds. Kultu Bożego 2004, 164), głoszenia homilii poza Mszą świętą (*Instrukcja* 1998, art. 2) oraz do pełnienia posługi lektora w trakcie Mszy świętej (KPK 230 §1, §§; Benedykt XVI 2010, 58; Dyduch 2005, 52). Kobiety od 1973 roku mają też prawo pełnić posługę nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej (Święta Kongregacja Kultu Bożego 1970, 6e; Kongregacja Sakramentów 1973, I.IV; KPK 230 §3, 910 §2, 943). W dalece wyjątkowych przypadkach i pod ściśle określonymi warunkami kobietom przysługuje prawo asystowania przy zawieraniu sakramentu małżeństwa (KPK 1112; 1108 §2), prawo przewodniczenia nabożeństwom żałobnym (*Instrukcja* 1998, art. 12) oraz częścię prawo do udzielania niektórych sakramentaliów (Sobór Watykański II 1963, 79; KPK 1168). Kobiety świeckie od 1984 roku mają też prawo do pełnienia posługi ministrantki, warunkowane zgodą biskupa miejsca (KPK 230 & 2; Chołodniuk 2008, 97-98).

W XX wieku, po Soborze Watykańskim II, pojawiły się w Kościele katolickim głosy o potrzebie i zasadności przyznania kobietom praw do otrzymywania święceń kapłańskich³. Jan Paweł II w *Liście apostolskim „Ordinatio Sacerdotalis” o udzielaniu święceń kapłańskich wyłącznie mężczyznom* z 1994 roku, podając stosowne wyjaśnienie, odniósł się do tej kwestii: „oświadczam, że Kościół nie ma żąd-

³ Przeglądu dokumentów Kościoła odnoszących się do kapłaństwa kobiet dokonała Elżbieta Adamiak (Adamiak 2008, 57-60), zaś przeglądu literatury teologicznej na ten temat dokonała Sonia Sobkowiak (Sobkowiak 2008, 221-228).

nej władzy udzielania święceń kapłańskich kobietom oraz że orzeczenie to powinno być przez wszystkich wiernych Kościoła uznane za ostateczne” (Jan Paweł II 1994, 4). I tak też oświadczenie Jana Pawła II potraktowali jego następcy: Benedykt XVI i papież Franciszek (Ladaria 2018).

2.1.2. Prawo kobiet do nauczania oraz do wyższej edukacji teologicznej – posłannictwo prorockie

Dostęp do wyższej katolickiej edukacji teologicznej kobietom umożliwiono w XX wieku, jeszcze przed Soborem Watykańskim II (Szafranski 1990, 271-276). Przełomowym jednak momentem dla upowszechnienia obecności kobiet na wyższych studiach teologicznych było niewątpliwie ogłoszenie przez papieża Pawła VI w 1965 roku *Konstytucji duszpasterskiej „Gaudium et spes”*, w której znalazła się wskazówka: „należałoby sobie życzyć, aby więcej świeckich uzyskało odpowiednie wykształcenie w naukach teologicznych i by wielu spośród nich, studiując gorliwie, teologię uczyniło głównym przedmiotem swoich studiów” (Sobór Watykański II 1965b, 62). Prawo do wiedzy teologicznej, stopni akademickich z dyscyplin teologicznych i mandatu do ich nauczania potwierdzone zostało w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* z 1983 roku (KPK 229 §2, §3; 811 §1).

2.1.3. Prawo kobiet do udziału w sprawowaniu władzy – posłannictwo królewskie

Przez wieki sprawowanie władzy w Kościele, zgodnie z *Codex Iuris Canonici* z 1917 roku, zarezerwowane było dla duchownych (*Codex* 1917, tytuł VII). Przełomowe dla dopuszczenia wiernych świeckich (w tym kobiet) do władzy w Kościele były postanowienia Soboru Watykańskiego II, odnoszące się do ich roli w Kościele⁴. Prawo kobiet świeckich do udziału w sprawowaniu władzy w Kościele zostało sprecyzowane i zatwierdzone w 1983 roku, w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*: „W wykonywaniu tej władzy [rządzenia – przyp. autorki] mogą współdziałać wierni świeccy, zgodnie z przepisami prawa” (KPK 129).

Świeccy, w tym kobiety, mogą być wezwani na sobór powszechny jako obserwatorzy (KPK 339 §2), na synody biskupów jako audytorzy i eksperci (Szafrowski 1998, 279) oraz na synody partykularne jako goście lub doradcy (KPK 443 §6). Mają też prawo uczestniczyć w procesie mianowania biskupów w roli konsultantów (KPK 377 §3). W radach papieskich, komisjach biskupich, diecezjalnych i parafialnych kobiety mają prawo udzielać rad, dzielić się swoimi opiniami z przedstawicielami hierarchii (Dyduch 2005, 49-50). Prawo kobiet do głosu doradczego w procesach decyzyjnych w Kościele wzmacnia posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II *Christifideles laici* z 1988 roku: „Kobiety winny uczestniczyć w życiu Kościoła, nie podlegając żadnej dyskryminacji, również w procesie konsultacji i wypracowywania decyzji” (Jan Paweł II 1988a, 51).

⁴Historia obecności kobiet świeckich na Soborze Watykańskim II została opisana przez jedną z ówczesnych audytorek amerykańską zakonnicę Carmel Mc Enroy w książce *Guests in their Own House. The Women of Vatican II* (Mc Enroy 1996).

W świetle *Kodeksu Prawa Kanonicznego* kobiety, podobnie jak mężczyźni, mogą sprawować niektóre urzędy i funkcje związane z kościelnym sądownictwem, na przykład: urząd sędziego w trybunale kolegialnym (KPK 1421 §2), audytora (KPK 1428 §2), notariusza (KPK 483 i 1437 §1), asesora (KPK 1424), promotora sprawiedliwości i obrońcy węzła małżeńskiego (KPK 1435), pełnomocnika sądowego czy adwokata w sądach kościelnych (KPK 1483), kanclerza kurii diecezjalnej (KPK 483). Wymienione urzędy wymagają odpowiedniego przygotowania i doświadczenia (Dyduch 2005, 49).

Kobiety mają też prawo do pełnienia funkcji administracyjnych i ekonomicznych na poziomie diecezji i parafii. Mogą pełnić funkcję zarządcy dobrami kościelnymi (KPK 1279 §2, 1283, 1287 §1) oraz urząd ekonoma diecezjalnego (KPK 494 §1, 262 §1). Za swoją pracę na wymienionych wyżej kościelnych urządach powinny otrzymać godziwe wynagrodzenie, wraz z ubezpieczeniem (KPK 231 §2).

2.2. Znaczenie praw kobiet dotyczących życia w Kościele z perspektywy pedagogiki społecznej

Spółeczność Kościoła katolickiego w zróżnicowanym stopniu, w różnych częściach świata, „oswoiła się” już z widokiem kobiet pełniących posługę komentatorek, przewodniczących modlitwom liturgicznym, głoszących homilie w trakcie rekolekcji, pełniących posługę ministrantki. Aktywność dydaktyczna i naukowa kobiet świeckich z wykształceniem teologicznym, choć nadal stosunkowo rzadka, nie budzi już zdziwienia ani w środowisku Kościoła, ani tym bardziej poza nim. Stanowczo niewielka natomiast bywa świadomość i wykorzystanie praw kobiet do udziału w sprawowaniu władzy w Kościele. Dla potrzeb niniejszego artykułu istotny jest jednak sam fakt ustanowienia nowych praw kobiet w Kościele, poczynwszy od XX wieku i związane z nim pytania: co wnoszą te prawa do rzeczywistości Kościoła (do świata kobiet, duchownych i pozostałych członków Kościoła)? Jakie jest ich znaczenie z perspektywy pedagogiki społecznej?

W pedagogice społecznej funkcjonuje kilka pojęć, które można odnieść do obserwowanych zmian sytuacji prawnej kobiet w Kościele od XX wieku i które wskazują na pedagogiczno-społeczne znaczenie tych praw. Należą do nich: identyfikacja społeczna, empowerment, siły społeczne.

Z perspektywy pedagogiki społecznej nowe prawa kobiet dotyczące ich zaangażowania w życie Kościoła sprzyjają tzw. identyfikacji społecznej katoliczek ze społecznością własnego Kościoła. Pojęcie identyfikacji społecznej w pedagogice społecznej odnoszone jest często do „identyfikacji z grupą”, „identyfikacji z osobą”, „identyfikacji z organizacją” itd. Jest też pokrewne określeniu „uspołecznienie”, jednak ma węższe znaczenie. Informuje bowiem, o jaki rodzaj uspołecznienia chodzi, a więc wskazuje konkretne grupy lub osoby reprezentujące grupy, które rozwijająca się jednostka uznaje za wzorcowe (Radziewicz-Winnicki 2008, 449-450). W przypadku katoliczek taką grupą identyfikacji jest zapewne Kościół wraz z jego współczesnym nauczaniem o kobiecie. Identyfikacja społeczna katoliczek

z ich własnym Kościołem była i jest szczególnie istotna w obliczu postępującej sekularyzacji i zjawiska kryzysu wiary we współczesnym świecie, a także w obliczu zagrożeń płynących z ideologii świeckich ruchów feministycznych. Analizowane tu prawa mogą wzmacniać tożsamość i poczucie przynależności tych kobiet do własnego Kościoła. Istotnym elementem identyfikowania się katoliczek z Kościołem jest głos, jaki wnoszą one do teologicznego dyskursu. Dzięki uwzględnieniu ich zdania, nauka Kościoła o kobiecie może stać się bardziej bliska współczesnym kobietom niż ta, którą głoszono jeszcze sto lat temu.

Ustanowienie nowych praw kobiet można też wiązać z ważnym i często stosowanym w pedagogicznej pracy środowiskowej pojęciem *empowerment*, tłumaczonym z języka angielskiego jako: upodmiotowienie, upelnomocnienie, wzmocnienie, uprawomocnienie (z czego samo *power* oznacza: władzę, siłę, moc, uprawnienia, zaś przedrostek *em-* wskazuje na aktywny stosunek do wyżej wymienionych znaczeń). „Nie chodzi przy tym o dawanie, przekazywanie i zwiększanie ich [władzy, siły, mocy, uprawnień – przyp. autorki] tam, gdzie już są, ale tam, gdzie ich nie ma lub jest ich za mało, np. dać, przekazać władzę tym, którzy są jej pozbawieni; dać, dodawać siły tym, którzy są bezsilni; dać prawa tym, którym ich odmówiono; umocnić, wzmocnić tych, którzy są w gorszej niż inni sytuacji, zajmują niższe pozycje” – tak wyjaśnia pojęcie *empowerment* Ryszard Szarfenberg (Szarfenberg 2015, 1-2). W kontekście tak rozumianego pojęcia *empowerment*, nadanie kobietom nowych praw dotyczących ich życia w Kościele (ich udziału w sprawowaniu liturgii, studiowaniu nauk teologicznych, nauczaniu, a także w sprawowaniu władzy) uznać można za zabieg odkrywający i wzmacniający siły i moc tam, gdzie ich przez wieki nie dostrzegano lub gdzie odmawiano prawa do ich wykorzystania. Odkryte w tym zabiegu elementy *empowerment* mogą wywołać konkretne skutki o znaczeniu wychowawczym, między innymi: poczucie sprawczości u katoliczek, poczucie ich wpływu na rzeczywistość Kościoła, doświadczenie partnerstwa we współdziałaniu z mężczyznami oraz z duchownymi Kościoła.

Ustanowienie nowych praw kobiet w Kościele jest też przejawem akceptacji i wykorzystania sił społecznych (Radlińska 1961, 23-30; Theiss 1984, 151-153), w niniejszym przypadku sił kobiet. Siły społeczne można rozumieć jako „aktualnie ujawniające się albo ukryte potencjalne wartości jednostek i grup społecznych, urządzeń i instytucji” (Olubiński 1983, 258). Co może stanowić siłę kobiet w Kościele? Co daje Kościołowi kobieta, poza realizacją powołania do życia w małżeństwie i do wychowania potomstwa? Za jej siłę społeczną można niewątpliwie uznać: jej ukierunkowanie na budowanie i pogłębianie relacji (dzięki któremu zmniejszać się może dystans między wiernymi świeckimi a duchownymi w Kościele), umiejętność i doświadczenie w organizowaniu grup samopomocy i wsparcia (różnego rodzaju kół, związków kobiet, wspólnot charytatywnych i modlitewnych), determinację w pokonywaniu trudności (dotyczących na przykład pomocy rodzinom w Kościele: poprzez tworzenie i rozwijanie katolickiego poradnictwa rodzinnego), specyficzne postrzeganie świata, między innymi problematyki życia

małżeńskiego, rodzicielstwa, pracy zawodowej, społecznej. Siłą społeczną kobiet jest fakt ich liczebności w Kościele: stanowią one połowę, a niejednokrotnie więcej niż połowę społeczności wiernych świeckich. Siłą społeczną kobiet jest też sam fakt, że Chrystus – założyciel Kościoła przygotował dla nich miejsce w tym Kościele, jakże różne od miejsca dla kobiet w kulturze greckiej i rzymskiej czy w żydowskich synagogach i społecznościach: otwarte na ich aktywność w głoszeniu słowa, posługiwaniu przy liturgii, jak i w podejmowaniu decyzji w sprawach kościelnej społeczności. Warto zauważyć, że siły społeczne kobiet w Kościele rosną, gdy współdziałają one z mężczyznami i *vice versa*: wpływ mężczyzn (duchownych i świeckich) na świat i Kościół przybiera na sile, kiedy współdziałają oni z kobietami. Każdorazowe wykorzystanie sił kobiet w Kościele dowodzi, że żyje on nauką swoich współczesnych pasterzy: papieży i biskupów, a nie tylko ją głosi.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule wyróżniono i poddano analizie nowe prawa katoliczek dotyczące życia społecznego i życia w Kościele. Analizując pochodzenie i istotę tych praw, odkryto i wyjaśniono ich znaczenie z perspektywy pedagogiki społecznej. Ukazano możliwości płynące z ich ustanowienia, odnosząc je do kilku funkcjonujących w pedagogice społecznej pojęć: środowiska wychowawczego, identyfikacji społecznej, empowerment, sił społecznych. Mając przy tym świadomość, że w różnym stopniu w różnych częściach świata potencjał nowych praw kobiet jest wykorzystywany⁵ – zrezygnowano z analizy stopnia i różnic jego wykorzystania w praktyce Kościoła katolickiego.

Zauważono, że prawa kobiet w Kościele dotyczące ich zaangażowania w życie społeczne są wynikiem wzajemnych oddziaływań środowiska Kościoła i środowisk pozakościelnych w ostatnich wiekach. Poza tym podkreślono, że niosą w sobie potencjał wychowawczy wobec różnych grup społecznych. Wychowują katoliczki do realizacji posłannictwa Kościoła w świecie, a świeckich katolików do porzucenia stereotypów i uprzedzeń wobec takiej aktywności kobiet i otwarcia się na współpracę z nimi w budowaniu wspólnego społecznego dobra. Duchowni zaś, posiadając świadomość uprawomocnienia społecznej aktywności kobiet przez Kościół, mogą tę aktywność wspierać. Natomiast społeczeństwo żyjące poza Kościołem ma możliwość spotkania katoliczek w miejscach pracy czy też w politycznym dyskursie.

Odnosząc się natomiast do opisanych w tekście nowych praw kobiet dotyczących życia w Kościele, zauważono, że prawa te mogą: wzmacniać tożsamość i poczucie przynależności kobiet do ich własnego Kościoła, wzmacniać poczucie

⁵ Wiele z praw kobiet, szczególnie dotyczących uczestniczenia w sprawowaniu władzy w Kościele, aktywności naukowej na wydziałach teologicznych, nie znajduje pełnego urzeczywistnienia w praktyce, zaś niektóre z tych praw stały się już tak oczywiste, że mało kto pamięta o ich stosunkowo „młodym wieku” (uczestnictwo w sprawowaniu liturgii, studiowanie teologii).

wpływu na jego rzeczywistość, sprzyjać większemu zaufaniu do instytucji Kościoła, wychowywać zarówno kobiety jak i mężczyzn (świeckich i duchownych) do współpracy w Kościele. Sprecyzowano także, w czym tkwi siła kobiet świeckich w Kościele. Na tej podstawie powstaje rekomendacja dla dalszych działań Kościoła: potrzebne jest ciągle wychowywanie duchownych do otwarcia się na aktywność kobiet w Kościele (szybciej przebiega to w krajach dotkniętych kryzysem „pustych świątyń” lub w krajach misyjnych). Ci zaś duchowni mogą informować i wspierać zainteresowane korzystaniem z tych praw kobiety. Te z kolei, biorąc udział w sprawowaniu liturgii, studiując i wykładając teologię, pełniąc urzędy administracyjne, ekonomiczne czy sędownicze w Kościele, mogą ubogacać go swoimi kompetencjami, kobiecym postrzeganiem świata i świadczyć o swojej potrzebie zaangażowania w życie Kościoła.

Analiza i odkrywanie potencjału nowych praw kobiet dotyczących życia społecznego przez Kościół katolicki od XX wieku skłania też do refleksji, że Kościół katolicki otworzył się na pewne zmiany społeczne (emancypację kobiet) i jednocześnie wraca do swoich korzeni, do pierwszych wieków chrześcijaństwa, przepełnionych duchem Chrystusowego egalitaryzmu, w których dano kobiecie prawo głosu i aktywnego uczestniczenia w życiu społeczności chrześcijańskiej. Już wtedy miało to znaczenie pedagogiczne, zarówno dla członków Kościoła (doświadczali nowego, zapoczątkowanego przez Chrystusa porządku), jak i dla niewierzących świadków (obserwowali społeczność wolną od podziałów ze względu na płeć czy pochodzenie). Podobnie może być teraz.

BIBLIOGRAFIA:

- Adamiak, Elżbieta. 2008. Nauczanie Kościoła rzymskokatolickiego o kobietach. Ujęcie dogmatyczne. W: *Godzina kobiet? Recepcja nauczania Kościoła rzymskokatolickiego o kobietach w Polsce w latach 1978-2005*, red. Elżbieta Adamiak i Małgorzata Chrzastowska, 15-64. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Teologiczny.
- Benedykt XVI. 2008. *Jedność i dwoistość mężczyzny i kobiety. Do uczestników kongresu z okazji 20-lecia Listu apostolskiego „Mulieris dignitatem”*. Dostęp: 25.03.2019. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kobieta_09022008.htm.
- Benedykt XVI. 2010. *Adhortacja „Verbum Domini”*.
- Chołodniuk, Jadwiga. 2008. Miejsce kobiet w Kościele rzymskokatolickim w Polsce – sytuacja prawna. W: *Godzina kobiet? Recepcja nauczania Kościoła rzymskokatolickiego o kobietach w Polsce w latach 1978-2005*, red. Elżbieta Adamiak i Małgorzata Chrzastowska, 91-103. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Teologiczny.
- Chrzastowska, Małgorzata. 2014. *Powołanie i odpowiedzialność. Uczestnictwo kobiet w pastoralnej posłudze Kościoła*. Poznań: UAM.
- Codex Iuris Canonici*. 1917. Romae: Typis Poliglottis Vaticanis.

- Compte Grau, Maria Teresa. 2018. *Dies cosas que el Papa Francisco propone a las mujeres*. Madryt: Claretian Publications.
- Dyduch, Jan. 2005. Obowiązki i prawa wiernych chrześcijan świeckich. W: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. Józef Krukowski, t. II/1, s. 42-54. Poznań: Wydawnictwo Pallotinum.
- Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów z 1997*. 1998. Dostęp: 25.03.2019. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/swieccy_kapl_01.html.
- Jan Paweł II. 1988a. *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici”. O powołaniu i misji świeckich w Kościele dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*.
- Jan Paweł II. 1988b. *List apostolski „Mulieris dignitatem”*.
- Jan Paweł II. 1994. *List apostolski „Ordinatio Sacerdotalis” o udzielaniu święceń kapłańskich wyłącznie mężczyznom*.
- Jan Paweł II. 1995a. *Encyklika „Evangelium vitae” o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*.
- Jan Paweł II. 1995b. *List do kobiet na IV światową konferencję o kobiecie w Pekinie*. Dostęp: 2019.03.25. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/pekin_29061995.html.
- Jan XXIII. 1963. *Encyklika „Pacem in terris”*.
- Jusiak, Roman. 2013. *Pedagogia społeczna Kościoła katolickiego*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kamiński, Aleksander. 1980. *Funkcje pedagogiki społecznej*. Warszawa: PWN.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. 1994. Poznań: Wydawnictwo Pallotinum.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*. 1983.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2004. *Instrukcja „Redemptionis sacramentum” o zachowaniu i unikaniu pewnych rzeczy dotyczących Najświętszej Eucharystii*.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Sakramentów Świętych. 2002. *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*.
- Kongregacja Sakramentów. 1973. *Instrukcja „Immensae caritatis” na temat ułatwiania w niektórych wypadkach przyjmowania Komunii sakramentalnej*.
- Krukowski, Józef. 2014. W: *Przynależność do Kościoła a uczestnictwo wiernych w życiu publicznym*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz i Bartłomiej Pierson. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II.
- Ladaria, Luis. 2018. *Prefekt Kongregacji Nauki Wiary odniósł się do kwestii święceń kapłańskich kobiet*. Dostęp: 25.03.2019. <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,34451,prefekt-kongregacji-nauki-wiary-odniosl-sie-do-kwestii-swiecen-kaplanskich-kobiet.html>.
- Lalak, Danuta i Tadeusz Pilch. 1999. Środowisko. W: *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. Danuta Lalak i Tadeusz Pilch, 297-299. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

- Mc Enroy, Carmen. 1996. *Guests in their Own House. The Women of Vatican II*. New York: Crossroad Publishing Company.
- Olubiński, Andrzej. 1983. Problematyka sił społecznych środowiska wychowawczego (wprowadzenie do koncepcji). *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 45(4), 257-271.
- Paweł VI. 1965. Orędzie do kobiet. Dostęp: 25.03.2019. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/przemowienia/kobiety_08121965.html.
- Paweł VI. 1975. Przemówienie do członków Komisji studiującej zadania kobiet w społeczeństwie i w Kościele oraz do Członków Rady obchodów Międzynarodowego Roku Kobiet (18 kwietnia 1975). *Acta Apostolicae Sedis*, 67, 265.
- Petry-Mroczkowska, Joanna. 2005. Kobieta w Kościele, *Znak*, 599, 22-37.
- Pius XI. 1930. *Encyklika „Casti Connubii”*. O małżeństwie chrześcijańskim.
- Radlińska, Helena. 1961. *Pedagogika społeczna*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Radziejewicz-Winnicki, Andrzej. 2008. *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Sobkowiak, Sonia. 2008. „Kobiet – oprócz nielicznych wyjątków – nie widać”. Recepcja nauczania Kościoła o kobietach w polskiej literaturze teologicznej. Aspekt eklezjologiczny. W: *Godzina kobiet? Recepcja nauczania Kościoła rzymskokatolickiego o kobietach w Polsce w latach 1978-2005*, red. Elżbieta Adamiak i Małgorzata Chrzastowska, 215-238. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Teologiczny.
- Sobór Watykański II. 1963. *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*.
- Sobór Watykański II. 1964. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*.
- Sobór Watykański II. 1965a. *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*.
- Sobór Watykański II. 1965b. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*.
- Sroczyński, Wojciech. 2017. *Szkice do pedagogiki środowiskowej*. Siedlce: Wydawnictwo UPH.
- Szafranski, Adam Ludwik. 1990. *Kairologia. Zarys nauki o Kościele w świecie współczesnym*. Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL.
- Szarfenberg, Ryszard. 2015. *Empowerment – krótkie wprowadzenie*. Dostęp: 2019.03.25. <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/Empowerment2.pdf>.
- Sztafrowski, Edward. 1998. Synody. W: *Słownik teologiczny*, t. 2, red. Andrzej Zuberbier, 278-279. Katowice: Księgarnia Św. Jacka.
- Stasiak, Marian. 1987. Sytuacja prawna kobiety w Kościele według prawa kanonicznego. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 34, 85-111.
- Święta Kongregacja Kultu Bożego. 1970. *Trzecia instrukcja o należytych wykonaniu Konstytucji o Świętej Liturgii „Liturgica instaurationes”*.
- Theiss, Wiesław. 1984. *Radlińska*. Warszawa: Wiedza Powszechna.